

УДК 657.1

DOI: 10.31359/2312-3427-2019-2-468

В.В. Ксендзук, канд. екон. наук, доцент

valentynaksendzuk@gmail.com

Житомирський державний технологічний університет

І.М. Трало, викладач

Рівненський державний гуманітарний університет

ОЦІНКА ФІНАНСОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ ЗА СПРАВЕДЛИВОЮ ВАРТІСТЮ В БУХГАЛТЕРСЬКОМУ ОБЛІКУ

У статті проаналізовано підходи до оцінки фінансових інструментів як особливого об'єкту, що використовується як інструменти хеджування та обліковується відповідно до положень П(с)БО 13 «Фінансові інструменти». На підставі порівняння міжнародного та національного законодавства з бухгалтерського обліку запропоновано власне бачення оцінки фінансових інструментів за їх видами під час первісного визнання. Також проаналізовано особливості відображення в бухгалтерському обліку інструментів хеджування відповідно до особливостей купівлі-продажу та використання фінансових інструментів в розрізі їх видів (похідні і непохідні), у взаємозв'язку з об'єктами хеджування та враховуючи правила визнання та відображення в бухгалтерському обліку доходів та витрат діяльності суб'єкта господарювання.

Ключові слова: *фінансові інструменти, оцінка в бухгалтерському обліку, хеджування, справедлива вартість*

Постановка проблеми. Роль господарської діяльності як визначального фактору економічного зростання в сучасних умовах економічного розвитку постіндустріальної економіки постійно підвищується, посилюється її вплив на соціально-економічний розвиток не тільки країни, але й кожного суб'єкта господарювання. На сьогодні перед підприємствами відкриваються унікальні можливості використання в своїй діяльності фінансових інструментів з метою управління ризиками діяльності, що створює умови для планування та прогнозування діяльності.

Ще на початку 2015 р. відбувся запуск валютних ф'ючерсів на строковому ринку, що створило новий етап розвитку біржової торгівлі та відіграло важливу роль для розвитку процесі управління на підприємстві.

Однак, до цього часу існує безліч невирішених питань в сфері формування облікового забезпечення операцій з фінансовими інструментами, що, зокрема, стосуються і визнання фінансових доходів і витрат за операціями з фінансовими інструментами. Адже використання даних облікових об'єктів вимагає застосування дисконтування грошових потоків в часі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В ході дослідження проаналізовано результати науковців, які займалися дослідженням питань договірних зобов'язань (О.М. Петрук, К.В. Романчук, І.В. Орлов) та облікового відображення операцій з фінансовими інструментами (українськими – К.В. Бойко, Н.К. Василенко, С.Ф. Голов, В.Б. Гордон, В.С. Здреник, Я.Ю. Крамаренко, Л.О. Примостка, А.О. Шуліко, та російськими вченими і науковцями – М.Ю. Аникеев, С.В. Банк, А.П. Журавлев, А.В. Круглов, О.В. Плотникова, А.Ю. Скороход, Е.А. Татарко, В.А. Точилова та ін.). Серед науковців відбувається дискусія щодо проблеми оцінки та визнання на облікових рахунках форвардних і ф'ючерсних контрактів, опціонів та свопів в момент укладання договорів про відповідні фінансові інструменти. Тому актуальність даного дослідження є обґрунтованою та своєчасною.

Формулювання цілей статті. Метою проведення дослідження в даній статті є обґрунтування напрямів удосконалення оцінки фінансових інструментів як особливого об'єкту, що використовується як інструменти хеджування та обліковується відповідно до положень П(с)БО 13 «Фінансові інструменти».

Виклад основного матеріалу дослідження. Не применшуючи значення проаналізованих результатів наукових досліджень, зауважимо, що вирішення проблеми облікового відображення фінансових інструментів (враховуючи виділені проблеми та поставлені завдання дослідження), доцільно розглядати:

- в розрізі їх видів, поділяючи на похідні і непохідні;
- у взаємозв'язку з об'єктами хеджування;
- враховуючи правила визнання та відображення в бухгалтерському обліку доходів та витрат діяльності суб'єкта господарювання.

Такий підхід є обґрунтованим та необхідним для отримання комплексного та систематизованого результату в сфері бухгалтерського обліку фінансових інструментів.

Відповідно до законодавчих документів як на міжнародному, так і на вітчизняному рівні (табл. 1), визначено, що похідні фінансові інструменти під час первісного визнання оцінюються за справедливою вартістю, збільшеною на вартість витрат на операцію з придбання таких інструментів.

1. Первісна оцінка фінансових інструментів за П(С)БО і МСФЗ

<p><i>П(С)БО 13</i> <i>“Фінансові інструменти”</i></p>	<p><i>МСФЗ (IAS) 39 “Фінансові інструменти: визнання та оцінка”, МСФЗ (IAS) 32 “Фінансові інструменти: подання”</i></p>
<p>п. 5. Фінансові інструменти в бухгалтерському обліку поділяються на фінансові активи, фінансові зобов'язання, інструменти власного капіталу і похідні фінансові інструменти</p>	<p>п. 11 МСФЗ (IAS) 32. Фінансовий інструмент – це будь-який контракт, який приводить до виникнення фінансового активу у одного суб'єкта господарювання та фінансового зобов'язання або інструмента капіталу у іншого суб'єкта господарювання.</p>
<p>п. 29. Фінансові інструменти первісно оцінюють та відображають за їх фактичною собівартістю, яка складається із справедливої вартості активів, зобов'язань або інструментів власного капіталу, наданих або отриманих в обмін на відповідний фінансовий інструмент, і витрат, які</p>	<p>п. 43 МСФЗ (IAS) 39. Під час первісного визнання фінансового активу або фінансового зобов'язання суб'єктові господарювання слід оцінювати їх за їхньою справедливою вартістю плюс (у випадку фінансового активу або фінансового зобов'язання не за справедливою вартістю з відображенням переоцінки як прибутку або збитку) витрати на операцію, які прямо відносяться до придбання або випуску фінансового активу чи фінансового зобов'язання</p>
<p>безпосередньо пов'язані з придбанням або вибуттям фінансового інструмента (комісійні, обов'язкові збори та платежі при передачі цінних паперів тощо)</p>	<p>КЗ13 МСФЗ (IAS) 39. Витрати на операцію включають гонорари та комісійні, сплачені агентам (ураховуючи працівників, які діють як агенти з продажу), радникам, брокерам та дилерам, збори регулювальних органів і фондових бірж, а також податки і збори на передачу. Витрати на операції не включають премії та знижки за борговим інструментом, фінансові витрати та внутрішньо адміністративні чи холдингові витрати</p>

В бухгалтерському обліку фінансові інструменти відображаються у вигляді фінансових активів та фінансових зобов'язань або інструментів капіталу. Національне законодавство містить суперечливі положення – п. 5 П(С)БО 13 “Фінансові інструменти” регулює поділ фінансових інструментів в бухгалтерському обліку, однак відсутні положення щодо визнання їх складових на облікових рахунках.

Як показав аналіз наукових результатів в частині досліджуваної проблеми, погляди науковців можна поділити на дві групи: одна з яких,

обґрунтовує визнання фінансових інструментів позабалансом у складі договірних зобов'язань та прав (Г.О. Супрович [6], О.М. Петрук [5], А.О. Шуліко [8], М.Ю. Аникеев [1]); інша – пропонує відобразити на балансових рахунках у вигляді фінансових активів і зобов'язань (К.В. Бойко [3], В.С. Здреник [4], Е.А. Татарко [7]). Наприклад, В.С. Здреник [4] вважає, що є необґрунтованим відображення господарських операцій з похідними фінансовими інструментами на позабалансовому рахунку 03 “Контрактні зобов'язання”, тому що зобов'язання за похідними фінансовими інструментами не є умовними, оскільки у строкових контрактах прописані як терміни здійснення платежів, так і сума. Строкові угоди визнаються консенсуальними договорами, а тому виступати у якості умовних прав або зобов'язань не можуть, у зв'язку з чим облік на позабалансових рахунках суперечить їх економічному та правовому змісту.

Аналізуючи позицію науковців, що вважають доцільним обліковувати такі контракти позабалансом, важливо зазначити, що в момент укладання строкового контракту для цілей хеджування сторони не здійснюють ні грошових, ні товарних розрахунків, всі платежі відбуваються тільки під час виконання контракту. Таким чином, купуючи чи продаючи ф'ючерс, форвард, опціон чи своп, підприємство бере на себе зобов'язання (у випадку купівлі опціонів – отримує права) купити чи продати базовий актив в майбутньому. Тому погоджуємося з другою групою науковців в частині відображення на балансових рахунках похідних фінансових інструментів в момент укладання строкових контрактів. Такий підхід до бухгалтерського обліку інструментів хеджування відповідає принципам бухгалтерського обліку та фінансової звітності (обачності та превалювання сутності над формою), що обґрунтовує доцільність та необхідність його застосування суб'єктами господарювання.

Як зазначає Н. Богатко, на практиці оцінкою вартості деривативів займаються професійні фінансові менеджери, які мають спеціальні знання. Для бухгалтер в ході оцінки важливо визначити наступні елементи:

- вид оцінки – початкова або наступна;
- об'єкт оцінки – балансові статті або позабалансові позиції [2].

Інструменти хеджування повинні визнаватися в балансовому бухгалтерському обліку в момент їх купівлі чи продажу. Під час первісного відображення в бухгалтерському обліку операцій з фінансовим інструментом потрібно враховувати також вид фінансового інструменту, що використовуються для хеджування валютних ризиків. Адже від обраного похідного чи непохідного фінансового інструменту залежать особливості бухгалтерського обліку процесу хеджування. Тому в табл. 2

наведено порядок формування первісної вартості відповідно до виду інструмента хеджування.

2. Оцінка інструментів хеджування під час первісного визнання в бухгалтерському обліку: запропонований підхід

<i>Вид інструмента хеджування</i>	<i>Оцінка</i>
Форвард	вартість контракту та витрати на операцію
Ф'ючерс	
Своп	сума платежів, якими обмінюються
Опціон	вартість контракту та ціна придбання / продажу (опціонна премія)
Непохідні фінансові інструменти	вартість кредиту, сума грошових надходжень в іноземній валюті тощо

Вартість ф'ючерсних та форвардних контрактів є відповідною вартістю базового активу інструмента хеджування. Первісна вартість фінансових інструментів включає витрати на операцію. Зокрема, суб'єкт господарювання несе такі види витрати, що формують вартість хеджування:

– комісійні брокерам, кліринговим палатам, біржам, дилерам та іншим суб'єктам господарювання, що забезпечують оформлення процесу хеджування;

– обов'язкові збори та платежі фондовим біржам, кліринговим палатам;

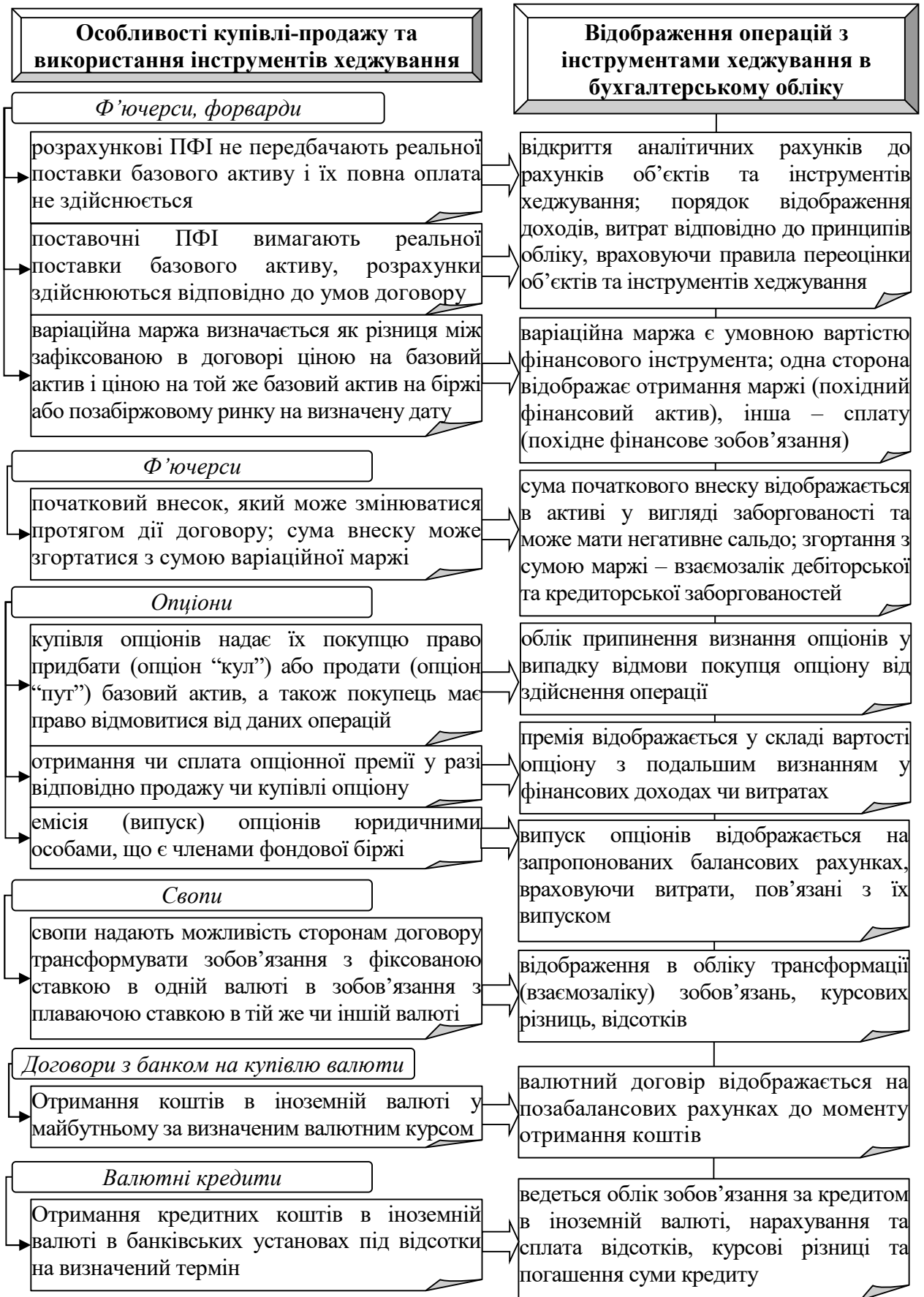
– гарантійна маржа (для біржових інструментів хеджування), яка повинна бути внесена для забезпечення відкриття позиції за похідним фінансовим інструментом;

– витрати на розробку та складання документації для здійснення процесу хеджування;

– інші витрати підприємства, що безпосередньо пов'язані з оформленням та здійсненням процесу хеджування.

Витрати, пов'язані з купівлею-продажем фінансового інструменту, повинні визнаватися в бухгалтерському обліку в складі фінансового інструмента.

В бухгалтерському обліку пропонуємо первісне визнання інструментів хеджування відображати на балансових рахунках в складі активу (похідні фінансові активи) та пасиву (похідні фінансові зобов'язання). Це дозволяє отримувати заінтересованим внутрішнім користувачам більш достовірну та повну інформацію для здійснення планування, контролю та аналізу діяльності підприємства.

Особливості відображення в бухгалтерському обліку інструментів хеджування відповідно до наведених пропозицій

Враховуючи можливість використання для хеджування різних видів фінансових інструментів (зокрема, похідних – ф'ючерсів, форвардів, опціонів та свопів, а також непохідних (для валютних ризиків) – кредити в іноземній валюті, валютні договори з банком тощо), на рисунку запропоновано враховувати особливості купівлі-продажу та використання окремих інструментів хеджування, що впливають на їх облікове відображення.

Наведені пропозиції є необхідними для формування облікової інформації, що забезпечує отримання достовірних та зрозумілих користувачам показників звітності для здійснення планування, аналізу та контролю діяльності підприємства.

На підставі проведеного дослідження можна зробити висновок, що ф'ючерси та форварди (незалежно від того, що мають різну економічно-юридичну сутність, ліквідність та передбачають понесення різного складу витрат) в бухгалтерському обліку характеризуються подібним порядком оцінки та відображення на облікових рахунках.

Висновки. Отже, оцінка інструментів хеджування відбувається в залежності від виду фінансового інструменту (в розрізі похідних і непохідних, біржових і позабіржових, розрахункових і поставочних). В ході проведеного дослідження розглянуто особливості оцінки для цілей бухгалтерського обліку фінансових інструментів, які використовуються для хеджування ризиків діяльності підприємства. Оцінку інструментів хеджування запропоновано здійснювати відповідно до їх видів, включаючи витрати на операцію та суму переоцінки. Також в розрізі питання щодо оцінки інструментів хеджування розглянуто особливості придбання та використання за їх видами і проаналізовано вплив на відображення в бухгалтерському обліку.

Бібліографічний список.

1. Аникеев М.Ю. Учет и анализ операций хеджирования в коммерческих организациях: автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук: спец. 08.00.12 Бухгалтерский учет, статистика. Ростов-на-Дону, 2007. URL: <http://economy-lib.com/uchet-i-analiz-operatsiy-hedzhirovaniya-v-kommercheskih-organizatsiyah>
2. Богатко Н. Хеджирование валютных рисков. Бухгалтерия. № 39 (610). 2004. URL: <http://www.buhgalteria.com.ua/Hit.html?id=708a>
3. Бойко К.В. Облік і аналіз хеджування (на прикладі підприємств переробної промисловості): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.09 – “Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за

видами економічної діяльності). Київ, 2010. 19 с.

4. Здреник В.С. Бухгалтерський облік і контроль операцій з похідними фінансовими інструментами: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук: 08.00.09. Житомир: Житомирський державний технологічний університет, 2010. 170 с.

5. Петрук О.М. Договірні зобов'язання і права в бухгалтерському обліку (на матеріалах підприємств Житомирської області): автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спец.: 08.06.04 – бухгалтерський облік, аналіз та аудит. Київ, 2000. URL: <http://referatu.net.ua/referats/7569/179713>.

6. Супрович Г.О. Облік та аудит фінансових деривативів: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. екон. наук : 08.00.09. ДВНЗ “Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана”. Київ, 2014. 20 с.

7. Татарко Е.А. Организация бухгалтерского учета финансовых инструментов на предприятии: автореферат диссертации на соискание ученой степени к.э.н.: спец.: 08.00.12 – Бухгалтерский учет, статистика. Саратов, 2010. URL: <http://www.dissercat.com/content/organizatsiya-bukhgalterskogo-ucheta-finansovykh-instrumentov-na-predpriyatii>

8. Шуліко А.О. Облік та аналіз операцій хеджування товарними деривативами: автореферат на здобуття наук. ступ. канд. екон. наук, спец.: 08.00.09 – бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності). Івано-Франківськ: МОН, молоді та спорту ДВНЗ “Прикарпатський нац. ун-т ім. В. Стефаника”, 2013. 20 с.

Ksendzuk V., Tralo I. Valuation of financial instruments at fair value in accounting. Current business conditions provide reflect the value of assets and liabilities according to the actual economic conditions. The development of the financial market of Ukraine has allowed companies to apply methods of risk management activities. However, accounting for transactions in the management of business operations is not well regulated and requires research in this area. In particular, hedging operations involve the purchase and sale of financial instruments that provide for the fulfillment of a number of special conditions before they are put into practice. The use of financial instruments in accordance with the law requires that they be measured in accounting at fair value. The article analyzes the approaches to the valuation of financial instruments as a special item used as hedging instruments and is accounted for in accordance with the provisions of National Standard of Accounting 13 «Financial Instruments». The approaches of scientists to the display of financial instruments in accounts, which consist in making entries in balance or off-

balance accounts, are considered. Based on a comparison of international and national accounting legislation, we propose our own vision of the valuation of financial instruments by type at initial recognition. In accounting, we have proposed the initial recognition of hedging instruments to be reflected in the balance sheet accounts of the asset (derivative financial assets) and liabilities (derivative financial liabilities). This allows interested internal users to obtain more accurate and complete information to plan, control and analyze the activity of the enterprise. Also analyzed the features of hedge accounting in accordance with the peculiarities of sale and use of financial instruments in terms of their types (derivatives and non-derivatives), in relation to the objects of hedging and considering the rules of recognition and reflection in accounting of income and expenses of activity. The following suggestions are necessary for the formation of fair accounting information in the context of the preparation of qualitative and reliable financial and management reporting

Keywords: financial instruments, valuation accounting, hedging, fair value.

Ксендзук В.В., Трало И.Н. Оценка финансовых инструментов по справедливой стоимости в бухгалтерском учете. В статье проанализированы подходы к оценке финансовых инструментов как особого объекта, что используется как инструмент хеджирования и учитывается в соответствии с положениями П(С)БУ 13 «Финансовые инструменты». На основании сравнения международного и национального законодательства по бухгалтерскому учету предложено собственное видение оценки финансовых инструментов по их видам при первоначальном признании. Также проанализированы особенности отражения в бухгалтерском учете инструментов хеджирования в соответствии с особенностями купли-продажи и использования финансовых инструментов в разрезе их видов (производные и непроизводные), во взаимосвязи с объектами хеджирования и учитывая правила признания и отражения в бухгалтерском учете доходов и расходов деятельности предприятия.

Ключевые слова: финансовые инструменты, оценка в бухгалтерском учете, хеджирования, справедливая стоимость

Стаття надійшла до редакції: 14.04.2019 р.